

Відкриття Черкаського центру євроатлантичної інтеграції

17 вересня 2009 року в Черкасах відбулося відкриття та презентація Черкаського центру євроатлантичної інтеграції, який створено Інститутом трансформації суспільства на базі Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників за підтримки Посольства Королівства Норвегія в Україні. Черкаський центр євроатлантичної інтеграції функціонуватиме за Моделлю, розробленою Інститутом трансформації суспільства.

Мета заходу:

- відкриття та презентація Черкаського центру євроатлантичної інтеграції;
- обговорення ролі Черкаського центру євроатлантичної інтеграції у створенні в регіоні умов для впровадження держаного курсу на вступ України до НАТО;
- визначення механізмів залучення різних сегментів регіональної громадськості до роботи Центру;
- проведення відкритої дискусії за участі місцевої влади, науковців, освітян, громадських організацій та ЗМІ Черкащини, українських експертів щодо шляхів реалізації в регіоні євроатлантичного курсу України;
- створення в рамках Черкаського центру євроатлантичної інтеграції Бюро з вивчення громадської думки, молодіжного клубу «Дебати» та групи тренерів з питань євроатлантичної інтеграції.

У церемонії відкриття Черкаського центру євроатлантичної інтеграції взяли участь:

- представники Координаційного бюро європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України, Міністерства закордонних справ України, Громадської Ліги Україна – НАТО;
- керівники Черкаської обласної та міської влади; керівники Інституту трансформації суспільства і Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників;
- провідні українські експерти; викладачі та студенти вищих навчальних закладів, директори і вчителі загальноосвітніх шкіл, керівники громадських організацій та ЗМІ Черкаської області.

Під час відкриття Черкаського центру євроатлантичної інтеграції

ВІДКРИТТЯ ЧЕРКАСЬКОГО ЦЕНТРУ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Вступні промови організаторів заходу

Олег Соскін, директор Інституту трансформації суспільства, професор Національної академії управління, заступник голови Координаційної Ради Громадської Ліги Україна – НАТО, керівник проекту зі створення регіональних центрів євроатлантичної інтеграції в Україні, привітав учасників заходу і розповів, що Черкаський центр євроатлантичної ін-

теграції (ЧЦЄАІ) – це вже 14-й центр, який створений Інститутом трансформації суспільства в регіонах України за розробленою ним Моделлю. Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників, на базі якого функціонуватиме ЧЦЄАІ, має всі необхідні й навіть дуже комфортні умови для проведення інформаційної роботи з питань євроатлантичної інтеграції в області. Важливо, що ініціативу Інституту щодо створення такого Центру в Черкаській області підтримала місцева влада, зокрема Черкаська обласна державна адміністрація, з якою вже розпочато плідну співпрацю у цьому напрямі, а також Черкаська обласна рада, що позитивно поставилася до відкриття ЧЦЄАІ у регіоні. У цьому зв'язку пан Соскін зазначив, що, згідно із чинними законами, які діють нині у царині інформування населення з питань євроатлантичної інтеграції, органи обласної влади повинні включити в бюджет на наступний рік фінансування інформаційних структур, які займаються відповідним напрямом діяльності. Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників також потрібно підтримати у цьому плані, надати йому фінансування, аби новостворений Центр міг якомога ефективніше доводити до громадян інформацію про державний курс на євроатлантичну інтеграцію України.

Місію патрунувати розвиток Черкаського центру євроатлантичної інтеграції взяло на себе Посольство Королівства Норвегія в Україні. У жовтні в ЧЦЄАІ Інститут трансформації суспільства проводитиме семінар-тренінг, у якому візьме участь Посол Норвегії пан Олав Берстад. Черкащина стане пілотним проектом для формування мережі районних філіалів Центру, а також спеціалізованих кабінетів з євроатлантичної та європейської інтеграції, які будуть відкриті в загальноосвітніх школах і коледжах.

Центри євроатлантичної інтеграції, які створюються сьогодні Інститутом трансформації суспільства по всій Україні, є просвітницько-інформаційними майданчиками, а не пропагандистськими структурами. ЦЄАІ не переслідують жодної політичної мети – це абсолютно аполітичні інтелектуальні утворення, які сформовані для всіх людей, яких би думок чи світоглядних позицій вони не дотримувалися. У цьому полягає головна характерна особливість таких установ.

Олег Соскін висловив переконання, що завдяки центрам, які проводитимуть численні заходи з євроатлантичної тематики в усіх регіонах України, наші громадяни матимуть можливість сформуванню власне бачення євроатлантичної цивілізації та системи колективної безпеки (а НАТО – один із її елементів), якою охоплені країни, що належать до цієї цивілізації.

Анатолій Чабан, заступник голови Черкаської обласної державної адміністрації, вважає символічним, що саме у Черкаському обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників відкрито такий прекрасний центр, який у своїй діяльності зосередить основну увагу на проблемах євроатлантичної інтеграції та особливостях відносин Україна – НАТО. Він подякував ініціатору створення Центру – директору Інституту трансформації суспільства проф. О. Соскіну, який самовіддано працює у цьому напрямі, а також Посольству Королівства Норвегія в Україні, МЗС України і всім інституціям, які дбають про те, аби населення Черкащини було інформоване про засади європейської та євроатлантичної безпеки.

Пан Чабан наголосив на вдалому виборі місця, де проводитиме свою роботу Центр. Адже саме через систему перепідготовки вчителів і масових заходів, які відбуваються в Черкаському обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників, можна найкраще донести як до слухачів, так і до населення загалом ті ідеї, які проповідуватиме ЧЦЄАІ. Колектив цього інституту має потужний керівний та кадровий потенціал, а також належну матеріальну базу. Це дало змогу його керівництву в короткий термін так гарно підготуватися до відкриття Центру, виділити для нього гарне просторе приміщення, обладнати необхідними технічними засобами, наповнити науковою та інформаційною літературою.

Заступник голови Черкаської ОДА відмітив, що проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції мають важливе значення в нашому суспільстві. Водночас, більша його частина сьогодні ще з осторогою ставиться до питання членства України в НАТО. Існуючі у цій сфері проблеми пов'язані із невідповідністю українських реалій європейським стандартам життя, політичною нестабільністю у нашій країні, браком демократичних засад розвитку тощо. «Однак попри численні перепони та негаразди ми мусимо вирішувати питання безпеки Української держави, що передбачає вибір такої моделі забезпечення безпеки, яка найбільш ефективно працює у світі. А ми бачимо, що Європа сьогодні має найкращі надбання в цій галузі», – відзначив А. Чабан.

Він підкреслив, що нині ситуація складається таким чином, що саме громадянам України доведеться робити вибір моделі безпеки під час всенародного референдуму. Тому вони повинні свідомо підходити до цієї справи, чітко розуміти переваги приєднання до НАТО чи ОДКБ. Але без чіткої, об'єктивної інформації обрати шлях, який найбільшою мірою відповідає національним

інтересам України, неможливо. З огляду на це й створено в області Черкаський центр євроатлантичної інтеграції, що працюватиме в єдиній системі з іншими центрами, які вже функціонують в Україні. Місцева влада, яка також проводить певну діяльність у цьому напрямі, підтримуватиме інтеграційні заходи ЧЦЄАІ, аби населення Черкащини могло свідомо і чітко побачити перспективи України, мало відповідну інформацію стосовно майбутнього вступу нашої держави до трансатлантичних європейських структур. «У цьому зв'язку, – наголосив пан Чабан, – на новостворений Центр сьогодні покладаються величезні завдання. І ми віримо в те, що він допоможе нашим співгромадянам отримати більше інформації про наших партнерів та союзників у Європі, які демонструють високий рівень економічного розвитку і безпеки».

Насамкінець представник Черкаської ОДА зазначив, що відкриття Черкаського центру євроатлантичної інтеграції – це крок до підготовки та впровадження спільних проектів влади, освітан і громадськості в галузі інформування населення регіону про переваги європейської та євроатлантичної інтеграції.

Наталія Чепурна, директор Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, координатор Черкаського центру євроатлантичної інтеграції, щиро подякувала директору Інституту трансформації суспільства професору Олегу Соскіну, Посольству Королівства Норвегія в Україні, Міністерству закордонних справ України,

представникам Черкаської обласної влади за надану велику честь відкрити Центр євроатлантичної інтеграції при Черкаському обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників. Вона зазначила, що це непересічна подія не тільки для Інституту, а й для області загалом. Адже сьогодні на її теренах з'явилася структу-

ра, яка надаватиме освітнім закладам і громадянам Черкащини об'єктивну інформацію з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, від яких залежить подальший шлях України як європейської держави. Основна аудиторія, на яку буде спрямована діяльність ЧЦЄАІ, – це студенти вищих навчальних закладів та школярі, чимало з яких уже брало участь у міжнародних проектах, конференціях, дебатах. «Майбутнє нашої країни – в руках молоді, якій ми маємо дати сьогодні відповідні знання та освіту, щоб вони не помилилися, формуючи долю України», – наголосила пані Чепурна.

Вона окреслила основне завдання Центру, що полягатиме у створенні такого інформаційно-просвітницького простору, результатами якого змогли б користуватися всі жителі Черкащини. У найближчий час на порталі Інституту з'явиться окрема сторінка, яка міститиме різноманітні інформаційні матеріали з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, до яких матимуть вільний доступ усі черкаські. Актив Центру спільно з Інститутом трансформації суспільства організуватиме тренінги, готуватиме педагогічних працівників області для роботи з молоддю.

На базі ЧЦЄАІ буде організовано клуб «Дебати», в рамках якого старшокласники і студенти матимуть можливість вільно висловлювати свої думки та уподобання, демонструвати вміння використовувати інформацію з метою зробити свідомий вибір з доленосних питань розвитку держави. Це буде той інформаційний майданчик, де можна отримати інформацію, проаналізувати її, обговорити різні аспекти проблеми, а потім сформулювати певний усвідомлений результат.

Пані Наталія Чепурна висловила сподівання на те, що Черкаський центр євроатлантичної інтеграції об'єднає всіх місцевих активістів, які бажають працювати в різних проектах за цим напрямом, – і вищі навчальні заклади, і мережу районних відділень Центру, які будуть створені, і школи. Відтак інформація про переваги євроатлантичного розвитку України дійде до найвіддаленіших населених пунктів області. «Ми робимо сьогодні нові кроки й переконані, що відкриття Центру допоможе реалізувати право наших громадян на відкриту інформацію і свідомий вибір», – висновувала директор Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Н. Чепурна.

Діяльність Черкаського Центру євроатлантичної інтеграції висвітлюватиметься на сайті

Мій вибір – НАТО
(розділ «Регіональні центри»)

за адресою:
www.uanato.info

Організатори заходу

ОГЛЯД КРУГЛОГО СТОЛУ

Під час круглого столу обговорювалися такі питання:

1. Особливості та перспективи відносин Україна – НАТО в контексті сучасних зовнішніх і внутрішніх викликів.
2. Шляхи підвищення ефективності інформаційно-просвітницької роботи з питань євроатлантичної інтеграції в регіонах України.
3. Досвід роботи регіональних центрів євроатлантичної інтеграції, створених в Україні (на прикладі Полтавського ЦЄАІ).
4. Модель спільної інформаційно-просвітницької діяльності місцевих органів влади та освітян у рамках Черкаського центру євроатлантичної інтеграції для підтримки курсу України на вступ до НАТО.
5. Мета і напрями діяльності Черкаського центру євроатлантичної інтеграції.

Учасники заходу

Під час круглого столу

Виступи експертів

Петро Канана, заступник начальника Управління євроатлантичної інтеграції, завідувач сектору політичних і безпекових питань Координаційного бюро європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України, на початку свого виступу навів відому істину: добрі перспективи має те, що збудовано на доброму фундаменті та з добрими намірами. На його думку, Північноатлантичний альянс, що був створений, як зазначено в Північноатлантичному договорі, для «прагнення жити у мирі», збудований демократичними країнами Європи та Північної Америки на доброму фундаменті. У Договорі від 4 квітня 1949 року зазначено, що він укладений «на підтвердження відданості цілям і принципам ООН», щоб «захистити свободу своїх народів та їхню цивілізацію».

НАТО є унікальною міжнародною безпековою організацією, яка керується у своїй діяльності простими і зрозумілими принципами – демократія, свобода особистості та верховенство права. Ці принципи лежать в основі цивілізаційного вибору народів євроатлантичного простору. Ідеться про принципи, якими користуються сьогодні вже 28 держав – членів Організації Північноатлантичного договору, а саме: дві країни Північної Америки (Канада і США) і 26 європейських країн. Зазначені принципи та розвиток на їх основі різностороннього співробітництва між державами – членами Альянсу зробили його найефективнішою міжнародною організацією, яка доводить свою ефективність уже понад 60 років.

НАТО було створено як політико-військовий альянс, який завдяки прагненню до миру в умовах відкритого обміну думками трансформується в безпекову організацію. У сучасних умовах це організація колективної безпеки, яка надає можливість державам-членам і партнерам здійснювати співробітництво як у військовій, так і невійськовій сферах. Причому так зване невійськове НАТО набагато більше, ніж військовий компонент цієї організації. Три з п'яти помічників Генерального секретаря НАТО опікуються саме невійськовими питаннями.

Суттєвою особливістю у відносинах України з НАТО є те, що всі рішення щодо їх започаткування, а також щодо членства в Альянсі приймалися представниками політичних сил, які представлені в нинішньому парламенті – Верховній Раді України.

Ще однією відчутною особливістю євроатлантичної інтеграції України, а отже і її відносин з НАТО, є надмірна політизованість цього процесу з боку тих, хто називає себе політиками і експертами, що розуміються в питаннях безпеки у широкому сенсі, і зокрема в питаннях діяльності такої унікальної міжнародної організації, якою є НАТО.

Пан Канана відзначив, що за понад 60 років діяльності Альянсу жодна із країн не відокремилася від нього, а, навпаки, відбувається процес розширення цієї Організації через бажання інших країн приєднатися до Альянсу. Отже, НАТО – це форум, на якому суверенні держави спільно приймають рішення, що гарантують розвиток цих держав у безпечних умовах, а також стабільність життя і добробут громадян держав – членів НАТО. Крім того, навіть Франція, яка за часів Президента де Голля (1966 р.) вийшла із військової структури Альянсу, оцінила важливість використання всіх можливостей, що надає НАТО, і повернулася до його інтегрованої військової структури, про що оголосила у квітні 2009 року на ювілейному саміті НАТО, який відбувся у французькому Страсбурзі та німецькому Келі.

Експерт також нагадав, що 31 березня 1954 р. Радянський Союз звернувся до Альянсу з нотой, у якій пропонував розширити Атлантичний договір шляхом включення до нього СРСР. Але оскільки країни – члени НАТО пов'язані між собою взаємною довірою, а в основі своїх відносин мають принципи демократії, свободи особистості й верховенства права, Радянському Союзу було відмовлено!!!

Отже, впевнений пан Канана, українські політики мають і далі рухатися законодавчо визначеним європейським цивілізаційним шляхом розвитку. У цьому – перспектива відносин України як із ЄС, так і з НАТО. «Збільшення можливостей у суспільства, у нас з вами, здійснювати цивільний та демократичний контроль над Воєнною організацією, правоохоронними органами держави, ефективністю витрачання ними наших податків є результатом обраного курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію й відповідних перетворень в Україні», – зазначив експерт.

Аналізуючи сучасні зовнішні та внутрішні виклики, Петро Канана зауважив, що виклики є фактором, який стимулює будь-яку державу вдосконалювати свої інституційні спроможності шляхом здійснення внутрішніх реформ та міжнародного співробітництва, оскільки характер сучасних викликів є таким, що потребує спільної відповіді міжнародної спільноти.

Зовнішні та внутрішні виклики супроводжували нашу державу від моменту набуття нею незалежності від Радянського Союзу. Але завдяки контактам з НАТО, які переросли у формалізовані відносини, Україна використовувала і використовує досвід держав – членів Альянсу для адекватного реагування на ці виклики та проведення відповідних реформ.

За словами експерта, Україна наразі є членом більш ніж 100 міжнародних організацій, тому було б логічно, щоб вона як частина європейської спільноти набула членства і в НАТО. Це, безумовно, відповідає національним інтересам нашої держави. Україна має позитивні

перспективи інтегруватися в Північноатлантичний альянс. Підтвердженням цьому є рішення Бухарестського саміту НАТО (2008 р.), де зазначено, що Україна стане членом Організації. Пізніше, у грудні 2008 р., рішенням Північноатлантичної ради на рівні міністрів закордонних справ України було надано механізм з підготовки до її майбутнього членства – річні національні програми. Їх упровадження дозволяє прискорювати проведення реформ в Україні для ефективної реалізації завдань євроатлантичної інтеграції без зайвих політичних спекуляцій.

Насамкінець пан Канана зробив такі висновки:

- подальший розвиток відносин України з НАТО вимагає від нашої держави додаткових зусиль та конкретних політичних кроків;
- євроатлантична інтеграція – це можливість реалізації демократичної моделі розвитку країни;
- процес інтеграції України до НАТО – це шлях не ПРОТИ, а ЗАРАДИ життя в умовах миру, стабільного розвитку і добробуту;
- попри ключову роль, яку відіграє Кабінет Міністрів у забезпеченні практичної реалізації завдань євроатлантичної інтеграції, долучення України до євроатлантичної моделі безпеки можливе лише за умови спільної та узгодженої діяльності всіх гілок влади, а також громадянського суспільства.

Анна Козярьська, третій секретар Департаменту НАТО Міністерства закордонних справ України,

розповіла, що для просування в Україні процесу євроатлантичної інтеграції існує вся необхідна законодавча база. Ще в 1993 році були прийняті закони, в яких чітко було зафіксовано, що метою України є приєднання до НАТО та ЄС. Основним же законом, яким керуються державні органи влади, є закон 2003 року «Про основи національної безпеки України», де зазначено, що основним напрямом зовнішньої політики України є вступ нашої держави до НАТО і ЄС, а також збереження партнерських відносин із Російською Федерацією та іншими країнами світу. Цей законодавчий акт був ухвалений парламентом майже більшістю голосів – за нього проголосували всі депутати, окрім фракції Комуністичної партії. «Якщо Верховна Рада України прийняла таке рішення й записала, що основним пріоритетом української зовнішньої політики є вступ до НАТО, то, на мою думку, вони керувалися якимись документами або знаннями про те, що приєднання до європейських структур – це насправді для України є важливий шанс і перспективний шлях», – зазначила пані Козярьська.

Україна почала встановлювати взаємовідносини з НАТО з 1991 року. І ми постійно, крок за кроком ідемо шляхом євроатлантичної інтеграції. На жаль, деякі політичні сили сьогодні використовують у своїх програмах недоладні гасла, пов'язані зі вступом України до Альянсу. Але, на думку представника МЗС, якщо політики починають говорити, що НАТО – це агресор, то для мозку людини – це дуже цікавий факт. Водночас, люди рідко цікавляться інформацією про структури Альянсу

чи рішення, які він приймає, бо це зазвичай сухі офіційні матеріали. Тому сьогодні треба докладати чимало зусиль, щоб інформація про євроатлантичну інтеграцію стала цікавою і доступною для пересічного громадянина, особливо на регіональному рівні. Важливо, наголосила пані Козярська, щоб центри євроатлантичної інтеграції працювали саме в напрямі поширення серед людей об'єктивної інформації з питань євроатлантичної інтеграції. І тоді вчителі, студенти, школярі зможуть легко знайти контраргументи, почувши агресивні випадки проти НАТО та співпрацю України з цією впливовою у світі військово-політичною організацією безпеки.

Майя Кулик, заступник начальника управління зовнішніх зносин та європейської інтеграції Черкаської обласної державної адміністрації, відмітила, що сьогодні серед громадськості Черкаської області існує велика зацікавленість питаннями євроатлантичної інтеграції України. У регіоні найбільш освіченим сектором з цієї тематики є школи, де проводяться різноманітні заходи, присвячені проблемам європейської та євроатлантичної інтеграції.

Органи державної влади також приділяють цим питанням велику увагу. Під час проведення «Днів НАТО на Черкащині» учні загальноосвітніх шкіл зробили дуже змістовні доповіді про кожну країну – учасницю Альянсу та її шлях до НАТО. Випускники черкаських шкіл є учасниками різноманітних заходів, зокрема тих, які проводять Громадська Ліга Україна – НАТО, Інститут трансформації суспільства та інші організації, що працюють у цьому напрямі. Черкаські школярі брали участь у різноманітних конкурсах, зокрема в конкурсі «Прозора Україна – прозорий світ», де зайняли призові місця.

Пані Кулик відзначила, що педагогічні колективи навчальних закладів міст Черкаської області мають координувати свою діяльність із громадськими організаціями, фондами, місцевою владою. Потрібно створити лекторські групи у складі керівників навчальних закладів, педагогів та учнів старших класів, які повинні підготувати тематичні інформаційні повідомлення про НАТО та євроатлантичну інтеграцію нашої держави на сучасному етапі розвитку. Такі повідомлення треба доносити до аудиторії, якою можуть бути всі верстви місцевої громади.

Відкриття Центру євроатлантичної інтеграції на базі Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників – це логічне продовження роботи освітян, наповнення її більш глибинним змістом, розширення поля діяльності. Але мета залишається та сама – збільшити кількість громадян, які мають об'єктивні знання про НАТО, концепцію його діяльності та співпрацю з Україною, а відтак – розширити коло прихильників вступу нашої країни до Північноатлантичного альянсу, наголосила пані Майя Кулик.

Марина Московченко, завідувач сектору Міжнародного науково-освітнього центру Полтавського університету споживчої кооперації України, представник Полтавського центру євроатлантичної інтеграції, поділилася досвідом роботи Полтавського центру євроатлантичної інтеграції, який був створений за моделлю Інституту трансформації суспільства у

вересні 2008 року. Вона відмітила, що за рік свого існування Полтавським центром досягнуто чимало вагомих результатів. Він укомплектований необхідною науковою та інформаційною літературою, яка завжди відкрита для відвідувачів. Сюди приходять як викладачі та студенти університету, так і вчителі та учні шкіл Полтави. За цей період у Центрі було проведено дві науково-практичних конференції з питань євроатлантичної інтеграції, у яких брали участь аспіранти, студенти, викладачі Полтавського університету споживчої кооперації України, ряд тренінгів для директорів шкіл області, а також для працівників Університету.

«Завдання Полтавського центру євроатлантичної інтеграції на нинішньому етапі полягає в тому, щоб навчити людину знаходити нові матеріали з означеної тематики, аналізувати їх та робити правильні висновки. Треба сіяти зерно, яке потім можна буде зібрати у вигляді свідомого вибору українськими громадянами свого майбутнього», – зробила висновок Марина Московченко.

Після виступів експертів відбулася дискусія з питань, винесених на обговорення, за участю керівників Черкаської обласної та міської влади, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, директорів і вчителів загальноосвітніх шкіл, представників громадських організацій та засобів масової інформації Черкащини.

Підбиваючи підсумки, **Олег Соскін**, директор Інституту трансформації суспільства, заступник голови Координаційної Ради Громадської Ліги Україна – НАТО, керівник проекту зі створення регіональних центрів євроатлантичної інтеграції в Україні, подякував насамперед Посольству Королівства Норвегія в Україні, яке виступило спонсором відкриття ЧЦЄАІ, керівництву Черкаської області, яке підтримало цю ідею і погодилося патрунувати впровадження її у життя, керівництву Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, яке твердо стоїть на позиціях впровадження в Україні державного курсу євроатлантичної інтеграції і прагне робити цю справу на рівні регіону. Він висловив упевненість, що Центр євроатлантичної інтеграції у Черкасах, який уже сьогодні має необхідну методичну, інформаційну та наукову базу, ефективно працюватиме для поширення в місті та області ідеї євроатлантичної інтеграції України. «І ми на цьому шляху не зупинимося. Молоді українці повинні вийти із своєрідного стану анабіозу й задуматися над майбутнім української землі та своєї нації», – підсумував професор О. Соскін.